

I.

PRVO

POGLAVLJE

UVOD

---

1. UVOD

Depresivnost je emocionalno stanje karakterizirano osjećajima tuge, neraspoloženja, žalosti i utučenosti koje danas predstavlja univerzalno i sve učestalije životno iskustvo suvremenog čovjeka. Često se u različitoj literaturi nailazi na tvrdnje da je prošlo stoljeće bilo doba anksioznosti, tjeskobe i strepnje, a da je ovo stoljeće doba depresivnosti i melankolije.

Nažalost, rezultati epidemioloških istraživanja zaista pokazuju da su nove generacije u većem riziku za depresivnost od njihovih roditelja. Istraživanja provedena u Americi pokazuju da je udio depresivnih osoba rođenih do 1905. godine bio 1%, da bi kod osoba rođenih nakon 1955. već iznosio 6%. Danas se općenito procjenjuje da oko 20-25% odraslih osoba i čak 10-15% djece u općoj populaciji ima značajno izražene simptome depresije (prema Gotlib i Hammen, 1996; Nolen-Hoeksema i sur., 1992).

DEPRESIVNOST JE...

Okvir 1

Depresivnost se manifestira kroz velik broj simptoma: promjenu raspoloženja, gubitak interesa i anhedoniju, umor i slabljenje životne energije, osjećaje bezvrijednosti i krivnje, teškoće u koncentraciji i donošenju odluka. Na tjelesnom planu, ove promjene prati poremećaj apetita, spavanja i psihomotoričke organizacije.

- Simptomi depresivnosti mogu se javiti u bilo kojoj dobi.
- Depresivnost se može javiti u rasponu od blagih raspoloženja tuge do teškog depresivnog poremećaja.
- Simptomi depresivnosti mogu se smanjiti, ali se također mogu i ponovo javljati u težem i neugodnijem obliku.
- Simptomi depresivnosti i depresivni poremećaji mogu trajati od nekoliko dana do nekoliko godina.
- Simptomi depresivnosti mogu se javiti samostalno ili istovremeno sa simptomima drugih poremećaja.
- Simptomi depresivnosti mogu se javiti kao reakcija na neki stresni događaj, ali se mogu javiti i bez nekog vanjskog povoda.
- Simptomi depresivnosti mogu biti rizični faktor za neke druge poremećaje.

Longitudinalne studije depresivne djece pokazuju da u nekim slučajevima (osobito kod distimične djece) depresija može trajati i nekoliko godina, dok u nekim slučajevima predstavlja početak ili rizič-

ni faktor za neke druge poremećaje. Na primjer, pokazalo se da depresivnost prethodi ovisnosti o alkoholu i drogi u prosjeku čak 4,5 godina (Birmaher i suradnici, 1996a). Rezultati dosadašnjih istraživanja konzistentni su u jednom nalazu: u usporedbi s ostalim psihološkim poremećajima depresivnost pokazuje najveći kontinuitet od djetinjstva do odrasle dobi. U vezi s tim zabrinjava podatak da samo 20-30% depresivne djece dobiva adekvatnu psihološku pomoć (Cicchetti i Toth, 1998). Optimizam u ovu depresivnu sliku o depresiji unose podaci o efikasnosti ranog prepoznavanja ovih simptoma i pravodobnoj intervenciji. Preventivni rad s djecom koja pokazuju tzv. supkliničku depresiju, tj. manji broj depresivnih simptoma, može značajno smanjiti opasnost od pojave depresije. Psihoedukacija u obliku uvježbavanja socijalnih vještina, komunikacije s vršnjacima i roditeljima, jačanje samopoštovanja i sl., može pomoći mladoj osobi da stekne kontrolu nad vlastitim raspoloženjem i promijeni način razmišljanja.

Depresivni simptomi javljaju se u životu gotovo svakog čovjeka i predstavljaju najčešće normalnu reakciju ne neke neugodne i stresne situacije (naročito u slučajevima gubitka drage osobe, doma, ljubimca, i sl.). Stoga većina istraživača danas definira depresivnost u terminima kontinuuma od normalne, povremene i prolazne žalosti do duboke depresije koja traje ili se neprestano vraća. Za svakog kliničara ovo razlikovanje između pojedinačnih, prolaznih simptoma i depresivnih poremećaja predstavlja jedan od najvažnijih psihodijagnostičkih zadataka. Osjećaji tuge dio su svakodnevnog, normalnog iskustva i iako su tuga, žalost, osjećaj nesreće sastavni dio depresije, depresivnost nije sinonim za ta čuvstva. Žalost koja se javi u situacijama gubitka drage osobe normalno je stanje ili odgovor koji je po svom trajanju i intenzitetu adekvatno značenju tog gubitka, pri čemu osoba uspijeva sačuvati vlastito samopoštovanje i kontakte s drugima, nema intenzivnog samooptuživanja i osjećaja manje vrijednosti. S druge strane, depresija je patološko stanje u kojem intenzitet i trajanje žalosti nisu u srazmjeru s pretrpljenim gubitkom, gubi se samopoštovanje i prisutan je snažan osjećaj krivnje i "grižnje savjesti".

Premda se čini da ovako postavljene definicije jasno razgraničavaju opisana stanja, u svakodnevnom je životu ovo razlikovanje manje jasno i jednostavno. Sam je koncept depresivnosti heterogene prirode i slojevite strukture, stoga je pristup u kojem se depresivnost promatra na tri razine od velike koristi. Možemo

ga promatrati na razini **simptoma** (koje doživljavaju uglavnom svi ljudi), na razini **sindroma** koji predstavlja kombinaciju nekoliko simptoma (doživljava ga manji broj ljudi), te na razini depresivnog **poremećaja** koji obuhvaća depresivni sindrom određenog trajanja, intenziteta i negativnih posljedica na svakodnevno funkcioniranje (doživljava ga mali postotak ljudi). Da bi se postavila dijagnoza depresivnog poremećaja, kliničar se oslanja na kriterije u danas važećim klasifikacijskim sistemima za dijagnostiku (poput MKB-10 i **DSM-IV**), te na veći broj pokazatelja (objektivni događaj i njegovu subjektivnu procjenu, trajanje, broj i intenzitet simptoma, teškoće funkcioniranja u svakodnevnom životu, i sl.). Pritom svaki pokazatelj ima svoju specifičnu težinu i doprinos u donošenju konačne dijagnoze. Tako npr. manji broj simptoma depresije slabijeg intenziteta, ali dužeg trajanja može uzrokovati velika oštećenja u svakodnevnom funkcioniranju depresivnih osoba.

Kada se depresivnost javi u djece i adolescenata to je vrlo neugodno i stresno iskustvo, kako za mladu osobu tako i za članove njezine obitelji.

Fenomen depresivnosti u djetinjstvu i adolescenciji sve do 60-ih godina prošloga stoljeća bio je obavijen mnogim mitovima koji su na izvjestan način usporili empirijski pristup proučavanja. Naime, smatralo se da je depresija u djece izuzetno rijetka, a kada se i pojavi da se manifestira na zamaskirani način i kao dio normalnog razvojnog procesa. Rezultati sve brojnijih istraživanja na ovom području u velikoj mjeri opovrgavaju većinu ovih mitova.

Depresivnost u djece i adolescenata danas predstavlja jedan od najvećih problema u psihodijagnostici. Radi se o psihološkim problemima čija je klinička slika izuzetno heterogena i koja se mijenja u funkciji sazrijevanja. Tako je kod mlade djece depresija karakterizirana tužnim raspoloženjem, udaljavanjem od druge djece i odraslih, te smanjenim socijalnim interakcijama. U adolescenata depresiju opisuju osjećaji usamljenosti, bespomoćnosti, ljutnje i razočaranja u obitelji i prijatelje koji ih ne razumiju. Nadalje, u kliničkoj se slici uočavaju različite promjene kod dječaka i djevojčica u funkciji dobi. Stoga je bitna karakteristika pristupa ovom fenomenu, kako u kliničkoj tako i u istraživačkoj praksi, upravo utvrđivanje spolnih i dobnih razlika u izražavanju, prevalenciji i intenzitetu pojedinih simptoma.

Depresija kao poremećaj u DSM-IV klasifikaciji danas se opisuje u grupi *Poremećaja raspoloženja* pri čemu se u dijagnostici ko-

riste isti kriteriji za djecu i za odrasle. Radi se o grupi poremećaja koji se tek od 1980. godine nalaze u dijagnostičkim klasifikacijskim sistemima i koji spadaju u tzv. **internalizirane poremećaje**. To znači da su simptomi depresivnosti uglavnom prikriveni i teže uočljivi. Premda neki simptomi depresivnosti mogu biti vrlo uočljivi (npr. iritabilnost, tužan izgled lica, socijalno povlačenje, gubitak apetita i problemi sa spavanjem, agresivni ispadi, i sl.), oni rijetko budu i prepoznati kao znak depresivnosti. Još i danas broj identificirane depresivne djece značajno je manji, nego broj onih koji će biti pogrešno dijagnosticirani ili pak uopće neće biti prepoznati kao djeca s problemima. Postoji nekoliko razloga za ovakvu situaciju:

- **Djeca i adolescenti nisu uvijek sposobni dati do znanja odraslima kako se osjećaju.** Većina djece nema potrebne sposobnosti samoopažanja i verbalnog izražavanja da točno opišu kako se osjećaju i što ih muči, tako da većinu svojih problema pokazuju kroz ponašanja koja ne moraju od strane odraslih biti pravilno prepoznata. Osim toga, djeca teško daju precizne i

pouz dane podatke o trajanju problema, njegovoj pojavnosti i mijenjanju u funkciji vremena i sl.

- **Odrasli koji se brinu o djetetu nisu uvijek sposobni prepoznati depresivnost na temelju ponašanja djeteta i adolescenta.** Depresivnost spada u tzv. internaliziranu grupu psiholoških problema koji se **ne** manifestiraju na vidljiv, otvoren način za razliku od grupe eksternaliziranih problema. Procjenjuje se da čak 10 - 20 % djece školske dobi ima internalizirane probleme poput anksioznosti, depresivnosti, izolacije i sl. (Kendall, 1994), a roditelji i učitelji ih vrlo teško prepoznaju. U većini istraživanja utvrđeno je da roditelji i učitelji daju podatke o značajno manjem broju simptoma anksioznosti i depresivnosti kod djeteta nego što to čine sama djeca. Općenito, reakcija roditelja i nastavnika na djetetove probleme često ovisi o njihovoj toleranciji na te probleme. Tako se, primjerice, pokazalo da depresivne osobe procjenjuju ponašanje djeteta

Premda osjećaji tuge, utučenosti, obeshrabrenosti, te potreba za samoćom, mogu biti vrlo uočljivi znaci depresivnosti, djetetova ih obitelj rijetko prepoznaje kao takve.

mного lošijim i problematičnijim nego nedepresivne odrasle osobe, a što je u skladu s njihovom percepcijom sebe i svijeta oko sebe u negativnom svjetlu.

- **Simptomi depresivnosti imaju drugačije pojavne oblike kod djece nego kod odraslih.** Zbog brzih razvojnih promjena neki psihološki problemi mogu nestati ili biti zamijenjeni nekim drugim kliničkim simptomima u kasnijoj dobi, što se naziva *razvojna zamjena simptoma*. Nadalje, neka problematična ponašanja koja mogu karakterizirati slabiju prilagodbu (poput strahova, povećane aktivnosti, ispada bijesa i sl.) su relativno uobičajena u djetinjstvu i većina djece uspijeva ih prevladati odrastanjem. U dijagnostici je važno takva ponašanja prepoznati upravo kao prolazne reakcije, a ne stabilne, kronične poremećaje u prilagodbi. Klinički simptomi depresije mogu biti dio normalnog razvoja svakog djeteta, i ukoliko iščeznu s dobi i nemaju za posljedicu disfunkcionalno ponašanje djeteta, ne smijemo ih promatrati kao dokaz "psihopatologije".

Epidemiološka istraživanja su pokazala da su mnogi tzv. "ekvivalenti depresije" poput ispada bijesa, strahova, enureze i sl. relativno česti u djetinjstvu i obično iščezavaju s vremenom, te nisu dijagnostički značajni. Čak i neki specifičniji pokazatelji depresije mogu biti relativno uobičajeni za određenu dob. Npr. plač kao manifestacija tuge kod djece pokazuje značajne varijacije u funkciji dobi: oko 18% šestogodišnjaka i 2% djece u pubertetu plače 2 do 3 puta tjedno. Unatoč tome, u svakoj je procjeni neophodan oprez, jer poremećaji na afektivnom planu nisu normalni razvojni fenomeni i djeca ih uglavnom ne "prerastaju" tako bezbolno kako se to uglavnom misli, te stoga zaslužuju punu pažnju kliničara. To bi u ovom primjeru značilo da kada se plačljivost javi u konstelaciji drugih simptoma, kada ona predstavlja neuobičajeno, odstupajuće ponašanje kod određenog djeteta i ometa njegovo svakodnevno funkcioniranje, tada govorimo o klinički značajnom problemu.

- **Poremećajima raspoloženja često su pridruženi drugi psihijatrijski poremećaji koji mogu otežati ili maskirati depresivne simptome.** Postoje različiti znakovi i ponašanja u školskom okruženju koji mogu reflektirati depresivne simptome, a da ne budu odmah prepoznati kao takvi. To su uglavnom odnosi s vršnjacima i nepopularnost među prijateljima, slabiji školski uspjeh zbog manjka motivacije i interesa, problematično ponašanje u razredu i sl. S druge strane, depresivna djeca često imaju i neke druge, *komorbidne* poremećaje poput anksioznosti, agresivnosti, poremećaja ponašanja i sl. Procjenjuje se da **40-70%** depresivne djece ima još jedan komorbidni poremećaj, a čak **20-50%** uz depresiju ima dva ili više komorbidnih poremećaja (Cicchetti i Toth, 1998). Najčešći komorbidni poremećaju su anksiozni poremećaji, poremećaji kontrole poriva i poremećaji koncentracije. Komorbidnost je u psihopatologiji djetinjstva i adolescencije pravilo, a ne izuzetak.

- **Depresivnost ne nastaje u vakuumu: proces razvoja depresivnosti odvija se kroz meduodnos dobno različito strukturiranih bioloških, psiholoških i socijalnih sistema.** Uglavnom se radi o nelinearnoj dinamici razvoja koja se manifestira kroz multifinalnost i ekvifinalnost¹ (slika 1). **Multifinalnost** znači da različita simptomatologija može proizaći iz jednog etiološkog izvora. Na primjer, iako se smatra da su djeca depresivnih roditelja u povećanom riziku za razvoj depresije, epidemiološki rezultati pokazuju da ta djeca razvijaju širok spektar vrlo različitih poremećaja, a ne samo depresiju. Prema principu **ekvifinalnosti**, isti simptomi mogu biti rezultat različitih etioloških faktora. Primjerice, neprijateljsko ponašanje u interpersonalnim odnosima dječaka predškolske dobi pokazalo se značajnim prediktorom depresivnosti u odrasloj dobi, dok kod djevojčica ova povezanost nije utvrđena. Danas je nemoguće razumjeti fenomenologiju depresivnosti bez interdisciplinarnog pristupa koji će uzimati u obzir znanja iz područja biokemije, genetike, neuropsihologije, pedijatrije, psihologije, psihijatrije i dr.

MULTIFINALNOST – različita simptomatološka slika može rezultirati iz istog etiološkog izvora

poremećena obiteljska komunikacija u ranoj dobi = E

↗ S1 = depresija
 ↘ S2 = separacijska anksioznost
 → S3 = poremećaj pažnje i koncentracije
 ↘ S4 = poremećaj hiperaktivnosti
 S...

EKVIFINALNOST – ista simptomatološka slika može biti rezultat različitih etioloških faktora

Disregulacija neurotransmitera = E1
 Gubitak drage osobe u ranom djetinjstvu = E2
 Nisko samopoštovanje = E3
 Doživljaj odbacivanja od strane roditelja = E4
 = E... → S = depresija

Slika 1 Multifinalnost i ekvifinalnost u razvoju depresivnosti

1 Valja napomenuti da se danas općenito u tumačenju etiologije različitih psihopatoloških fenomena u djetinjstvu i adolescenciji ne govori o etiološkim uzrocima, naročito ne o samo jednom uzroku koji bi doveo do razvoja nekog poremećaja, već o faktorima rizika. To mogu biti predisponirajući, održavajući i precipitirajući faktori biološkog, socijalnog ili osobnog porijekla čiji specifični meduodnos rezultira određenom psihopatološkom fenomenologijom (vidi 4. poglavlje » *Rizični i zaštitni faktori*).